

Mausoleul Comana

Cătălin Fudulu

La 24 octombrie 1918, feldmareșalul Mackensen l-a invitat pe arhiepiscopul catolic Raymond Netzhammer la o plimbare cu mașina, pentru a patra oară în ultimii doi ani. Lăsând în urmă Parcul *Carol*, cei doi au mers pe itinerariul Jilava – Adunații Copăceni – Grădiștea – Comana, oprindu-se într-un „loc de neuitat”: ruinele mănăstirii Comana¹. Potrivit prelatului, „Mackensen vrea să-și viziteze morții. În fața ruinei și în curțile anterioare, înconjurate de zidul fostei mănăstiri, este un cimitir de ostași. Se lucrează cu hărnicie la terminarea acestei frumoase așezări. Soldați și civili cară cu roabe nisip și pietriș pe cărările dintre morminte, iar multe fete aduc brazde de iarbă pe care le așează și le udă. Fără deosebire de naționalitate, indiferent că sunt prieteni sau dușmani, războinicii morți sunt așezați unul lângă altul. Mackensen speră că românii vor păstra în bună stare cimitirul, fiindcă și eroii lor sunt așezați aici. Mareșalul se bucură că terenul, sfințit de rugăciunile monahilor, este locul cel mai potrivit pentru mormintele eroilor”².

Consemnarea lui Netzhammer este prima care face referire la faptul că în incinta Mănăstirii Comana a fost amenajat un cimitir al eroilor... Osemintele au fost centralizate în perioada interbelică într-o criptă-osuar, ce are în prezent statutul de mausoleu, figurând în *Lista monumentelor istorice din 2004* la poziția 364 și având codul GR-II-m-A-14967.06.

Modul în care a evoluat cimitirul eroilor din incinta Mănăstirii Comana, de la vizita mareșalului Mackensen, este mai mult decât interesant...

Prima consemnare privind starea de îngrijire a mormintelor datează din 2 februarie 1921, când Radu Makarovici, director adjunct al *Societății Mormintele Eroilor căzuți în Război*, a vizitat necropola, constatând că modul în care aceasta era îngrijită lăsa mult de dorit.

Cauzele problemei au fost identificate la nivel administrativ, în condițiile în care persoanele desemnate să îngrijească cimitirul nu se mai ocupau cu activitatea respectivă, iar cei noi desemnați cu o asemenea activitate nu-și cunoșteau atribuțiile.

¹ Coordonate GPS: 44° 10' 35.32" N; 26° 08' 34.28" E.

² Raymond Netzhammer, *Arhiepiscop în România. Jurnal de război, 1914-1918*, ediție îngrijită de Ion Dumitriu-Snagov, București, 1993, p. 279.

În acest context, Radu Makarovici i-a convocat la consfătuire pe Gheorghe Militaru, paroh, Al. Polihoniadre, administrator de plașă, C.M. Tudorache, primar, N. Mihăilescu, diriginte, Niță Dumitru, plutonier la jandarmi, N. Bărășteanu, invalid de război, Marin Pârvu, epitrop al bisericii, Stanca Marin Andrei, văduvă de război, și Ileana I. Pârvu, văduvă de război, constituind un comitet care să se ocupe de întreținerea cimitirului³.

Pentru o parte din persoanele convocate de Makarovici s-au stabilit atribuții specifice. Astfel, plutonierul de jandarmi și dirigintele comunei aveau sarcina de curăța cimitirul și de a avea grijă de întreținerea acestuia. Dirigintele urma să desfășoare cu elevii, în cimitir, ore practică de educație cetățenească. Plutonierul trebuia să solicite sprijinul locuitorilor pentru „împodobirea mormintelor, repararea împrejurii, măsuri de pază în ceea ce privește împrejurul cimitirului, relativ la locul unde obișnuiește a trage căruțele”.

Din cauză deteriorări crucilor din lemn, acestea aveau să fie înlocuite cu altele trimise de la București de Societatea Mormintele Eroilor, montarea însemnelor de căpătâi urmând a se face prin munca benevolă a locuitorilor din Comana.

Zidul deteriorat al mănăstirii Comana avea să fie refăcut cu cărămizile găsite în teren, zidarii urmând a fi recrutați din comună⁴. În acest context, se subînțelege că zidul de incintă era deteriorat pe alocuri...

Din cauza lipsei fondurilor de întreținere a cimitirului, osemintele eroilor au fost exhumate din cimitirul eroilor și depuse într-o criptă osuar din interiorul unui paraclis, amenajat în anul 1926. În interiorul criptei au fost depuse și osemintele militarilor aduse din cimitirele de pe raza ex-județului Vlașca, desființate din aceleași motive. Însă problemele nu s-au oprit odată cu amenajarea criptei...

Localnicii au menționat că nu toate osemintele eroilor au fost exhumate pentru a fi centralizate în cripta-osuar. Acest aspect a fost confirmat de maiorul Fotescu, la 26 iunie 1933, care a anchetat în comuna Comana modul în care a fost amenajat mormântul preotului G. Militaru. La sesizarea familiei eroului mr. Ion Botez Diclescu⁵, că pe locul mormântului acestui a fost amenajat

³ Arhiva Oficiului Național al Cultului Eroilor (în continuare: **AONCE**), fond Cultul Eroilor, dosar 736/1921, f. 2.

⁴ Ibidem, f. 2v.

⁵ Maiorul Diclescu a făcut parte din Statul Major al Regimentului 10 Roșiori; a fost adus mort de sanitari la 19 septembrie 1916, ora 7 pm, fiind înmormântat la 21 septembrie 1916, ora 11.30 am. Conform preotului Georgescu, maiorul „era dezbrăcat aproape de tot, se luase tot, astfel că nu s-a găsit la el decât un ceas de nichel și niște chei de casă de bani; i se scosese și inelele și verigheta din degete și galoșii și jambierele de la picioare”. Cazul nu este unul singular, obiceiul fiind generalizat în timpul războiului...

cavoul preotului G. Militaru, maiorul a procedat la cercetarea⁶ cavoului, un muncitor italian identificând un sac cu oseminte în interiorul cavoului. Familia maiorului Diculescu a confirmat că osemintele aparțineau maiorului, acestea fiind depuse într-un sicriu și depuse provizoriu, după o slujbă religioasă, în cripta eroilor până la realizarea plăcii cu inscripție⁷. Cu acest prilej au fost identificate în același loc osemintele a cinci eroi necunoscuți, depuse provizoriu în cripta-osuar⁸.

Directorul școlii din Comana a solicitat Societății *Cultului Eroilor*, la 6 mai 1931, să aloce fonduri pentru tencuirea zidului paraclisului și finalizarea acoperișului, motivând că aspectul locului de înhumare îi determina pe vizitatori să rămână cu o impresie neplăcută, „care în număr foarte mare vizitează împrejurimile și localul M-rei Comana”.

În ceea ce privește descrierea mausoleului și evidența eroilor din criptă este interesant *Buletin Informativ* întocmit de plutonierul Vasile Dumitru⁹, la 14 ianuarie 1934, la solicitarea Legiunii de Jandarmi Vlașca. Potrivit Buletinului, cripta avea dimensiuni de 6 x 6 m, fiind amenajată de Societatea *Cultul Eroilor*. De asemenea, zidul care delimita curtea bisericii avea o înălțime de 5 m. Accesul în incinta mănăstirii se făcea prin porți metalice, ușa mausoleului fiind realizată din stejar sculptat¹⁰.

În criptă au fost depuse osemintele a 564 de eroi, din care 24 identificați, iar 540 neidentificați. Numele militarilor identificați au fost inscripționate pe plăci din marmură, iar la intrarea în mausoleu au fost dăltuite, în marmură albă, câteva versuri¹¹ ale poetului Mircea Rădulescu¹².

⁶ Acțiunea s-a realizat cu aprobarea Direcției Sănătății din cadrul Ministerului Muncii; au participat doamnele Aneta Căpitan Ionescu și Elena G. Popescu (surorile eroului Diculescu), primarul comunei, pretorul plășei Călugăreni, șeful postului de Jandarmi, Rigutto (medicul circumscripției) și familia preotului Militaru.

⁷ Inscripția a fost realizată după sugestiile familiei eroului: Lt. col. Ion Botez Diculescu / fost șef de stat major / Divizia I Cavalerie / mort pe câmpul de onoare / născut la 9 aprilie 1977 / mort la 18 septembrie 1916. În cele din urmă, osemintele maiorului Diculescu au fost depuse în firida cu nr. 31 din interiorul mausoleului, cf. Arh. O.N.C.E., fond C.E., dosar 742/f.d., f. 51.

⁸ **AONCE**, fond cit., dosar 736/1921, f. 17v. – 18.

⁹ Șeful postului de jandarmi din Comana.

¹⁰ **AONCE**, fond cit., dosar 735/1921, f. 17.

¹¹ CEI CE CĂZUT-AU PENTRU ȚARĂ / PE LANUL CÂMPULUI BOGAT / JERTFIND O'NTREAGĂ PRIMĂVARĂ / NU AU MURIT CI AU ÎNVIAT

¹² *Ibidem*, f. 17v.

Detaliu de la intrare

Ultima statistică¹³ privind numărul eroilor din mausoleu datează din anul 1943, menționându-se că osemintele a 762 de militari au fost depuse în criptă¹⁴ și în firdi individuale¹⁵.

În condițiile în care Mănăstirea Comana a fost declarată monument istoric, iar cripta-osuar a fost amenajată în incinta acesteia, Societatea *Cultul Eroilor* a solicitat, în 1931, Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice să avizeze planurile privind lucrările de completare necesare pentru a se monta o ușă și de a se realiza frontalul acoperișului „pentru a se face scurgerea”¹⁶. Din păcate, abia peste 12 ani avea să se pună în practică problema reparării mausoleului...

¹³ Ibidem, dosar 735/ f.d., f. 31-73; dosar 743/ [f.d.], f. 34.

¹⁴ În total **720 de eroi**, din care 45 identificați (44 de români și un german adus de la Grădiștea), iar 675 neidentificați (**509 români**, aduși de la Adunații Copăceni (14), Călugăreni (37), Crângurile (37), Crucea de Piatră (4), Dăița (unul), Drăgănești (180), Drăgănești-Poșta (57), Mihai Bravu (56), Novaci (3), Strâmba (55), Uzun (55), Vlad Țepeș (2), 8 necunoscuți ca loc de exhumare; **4 ruși** aduși de la Fălăștoaca; **un german** – exhumat de la Uzun; **151 de bulgari**, înhumați inițial la Călugăreni (60), Crânguri (1), Crucea de Piatră (5), Dăița (1), Falaștoaca (25), Frasinu (1), Grădiștea (3), Mihai Bravu (39), Puieni (5), Uzun (10) și unul necunoscut ca loc; **10 turci**, exhumați de la Călugăreni (8) și Poeni (2).

¹⁵ **42 de eroi**, din care 27 de români identificați, iar 15 români neidentificați.

¹⁶ Ibidem, f. 6-7.

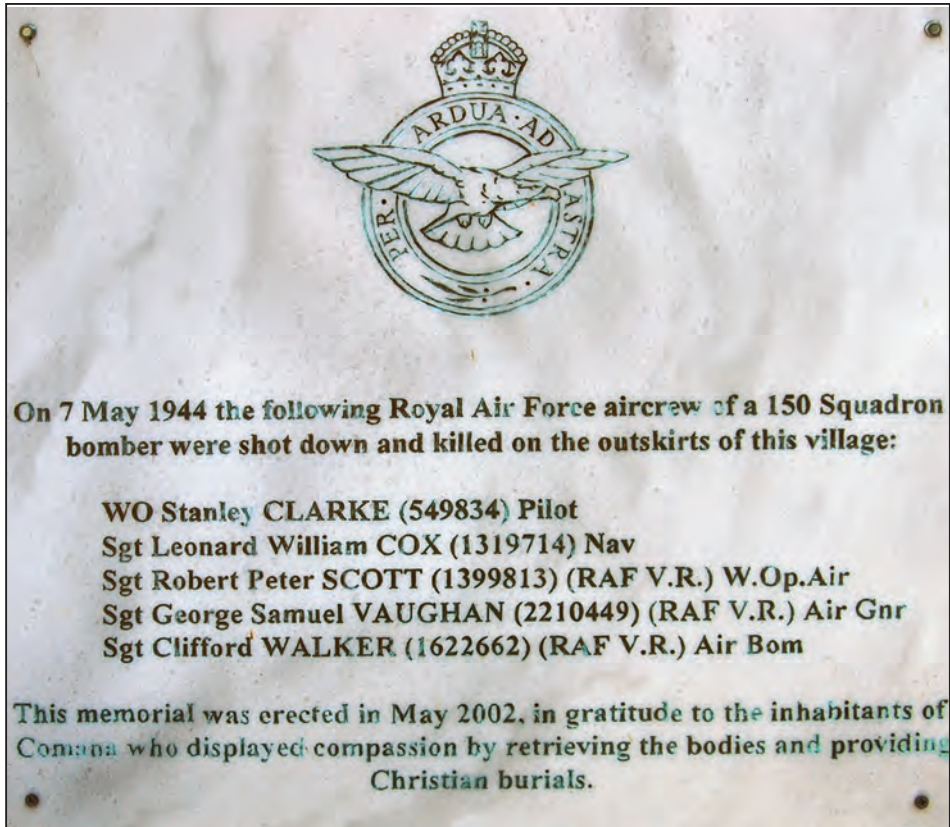
Detaliu cu cripte individuale

Astfel, Așezământul Național *Regina Maria* pentru Cultul Eroilor a aprobat, la 26 mai 1943, devizul¹⁷ privind efectuarea unor reparații ample la mausoleul de la Comana, valoarea lucrărilor fiind de 180.000 de lei. În condițiile în care Așezământul dispunea de materiale și mijloace de transport, Radu Makarovici, directorul instituției, a hotărât ca lucrările să se execute în regie proprie, salariatul Al. Ionescu fiind desemnat să le coordoneze, iar meșterii urmând a fi tocmiți „prin împrejurimi”.

După o perioadă de mai bine de 60 de ani, reabilitarea Mausoleului de la Comana se va realiza cu fonduri europene de către Ministerul Culturii și Mănăstirea Comana.

Inițial, conducerea mănăstirii a dorit să transforme Mausoleul într-un paraclis în care să se desfășoare slujbele religioase pe timpul iernii, când costurile de încălzire ale mănăstirii ar fi fost mult mai ridicate. În acest sens, călugării au demarat lucrări de îmbunătățire a interiorului mausoleului, spărgând

¹⁷ Lucrările au fost împărțite în 14 etape: **1.** Înlocuirea soclului din interior cu un altul din mortar de var gros și adaos de ciment. **2.** Înlocuirea tavanului de la intrare cu mortar de var și ipsos. **3.** Cojitul complet al tencuielilor la exterior, acolo unde era coșcovită, și rețencuirea cu mortar de var gros și adaos de ciment. **4.** Refacerea trotuarului din față. **5.** Înlocuirea vechilor burlane cu altele noi din tablă galvanizată. **6.** Înlocuirea a 350 de olane sparte la acoperiș. **7.** Vopsirea strașinei în culoare de ulei. **8.** Adăugarea unui strat de ulei pe ambele fețe ale ușii de la intrare. **9.** Vopsitul fierăriei: poarta de la intrare, ferestrele și rama de fier de la ușa de la intrare. **10.** Înlocuirea geamurilor sparte. **11.** Vopsitul soclului și a tavanului, „în culoare de apă”. **12.** Vopsitul fațadelor în culoare de ciment. **13.** Montarea unor cutii din tablă pentru aprinsul lumânărilor. **14.** Curățarea pardoselii și a plăcilor de la firide și a sarcofagului central.

Placa de pe fațada mausolei

pardoseala acestuia și ajungând la cripta cu osemintele eroilor. Lucrările au fost întrerupte odată cu sesizarea poliției.

De asemenea, în memoria a cinci piloți¹⁸ britanici care au murit la 7 mai 1944, fiind înmormântați de locuitorii din Comana, s-a dezvelit pe fațada mausoleului o placă comemorativă, în mai 2002.

¹⁸ Stanley Clarke, Leonard William, Robert Peter Scott, George Samuel Vaughan, Clifford Walker.

Domnule General Președinte

Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință următoarele:

În localul Mănăstirii Comana – Vlașca se află îngropate osemintele a mai multor eroi morți în războiul pentru „Întregirea Neamului”, fiind așezate într-o criptă în jurul căreia s-a zidit și a rămas netencuit și neacoperit, stilul unui locaș de paraclis, fără nicio estetică și pe care nu se află așezat nicio inscripție, care să explice vizitatorilor importanța ce reprezintă zidurile neterminate, în mijlocul cărora se odihnesc mai bine de 400 de eroi.

De asemenea, în ruinele zidurilor localului din curtea Mănăstirii Comana se mai află și azi cruci de piatră cu nume de ofițeri eroi, rămase neașezate la locul convenit din curtea Mănăstirii, în fașa cărora să se facă grilaj și ronduri de flori, a căror întreținere consimțim să fie în grija acestei școli.

Chiar și osemintele au fost prin ruine, după cum am avut onoare a vă aduce la cunoștință cu adresele noastre nr. 165/13.VIII.1929 și nr. 93 din 29.IV.1929, însă ele au fost strânse cu îngrijire și puse în interiorul criptei.

Starea acestor lucruri a făcut și face continuă o impresie neplăcută tuturor vizitatorilor, care în număr foarte mare vizitează împrejurimile și localul M-rei Comana, începând de la ivirea primăverii și până toamna târziu, în care scop Direcția Generală a C.F.R. pune la dispoziție și trenuri de plăcere.

Aceeași impresie neplăcută dăce continuă și părinților elevelor acestei școli, cu ocazia vizitei la școala noastră când vin să-și vadă copii și vizitează foarte des localul mănăstirii.

Subsemnata, în părțile ce privește școala noastră, am făcut tot ce-a fost posibil să înfrumusețăm curtea, curățând molozul, dărâmături de cărămizi, executând plantații de pomi și flori, viță-de-vie, împrejurimile necesare pentru a conserva toate îmbunătățirile făcute, ba chiar am restaurat dependințele din fața criptei, numai ca să dăm aspectul convenit aceluia paraclis neterminat în care se află cripta, cu credința că odată cu școala noastră, Societatea *Cultul Eroilor* poate ar fi vrut să termine paraclisul și deci să contribuim și noi la cinstirea locașului în chestiune.

Având în vedere că terminarea paraclisului necesită o cheltuială foarte mare pe care școala noastră nu o poate suporta din lipsă de fonduri și apoi nici nu se cuvine să cheltuim fondurile comitetului școlar pentru asemenea lucrări, când avem atâtea lipsuri la ateliere, la local, etc.

De asemenea, având în vedere că această Societate a trimis și delegați pentru întocmirea devizului necesar în anii precedenți, cu onoare revin cu

aceasta, rugându-vă să binevoiți a aproba ca în campania actuală să se rezerve fondurile necesare pentru terminarea paraclisului în chestiune.

Solicităm D-voastre aceasta, cu credința că ne facem o datorie de a îndrepta starea de lucruri ce arătăm mai sus, luându-ne angajamentul ca orice înfrumusețări s-ar face la acest paraclis, să fie încontinuu întreținute de școala noastră.

Prin aceasta s-ar dezvolta și-n elevele școlii noastre cultul pentru frumos, înzestrându-le sufletul cu simțul datoriei către acei care trebuie să fie neuitați, dacă împrejurările au făcut să odihnească în apropiere de noi.

În așteptarea răspunsului Domniei Voastre, vă rog domnule președinte a primi asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Directoare,
(ss) indescifrabil
Secretară,
(ss) R. Țingara

ABSTRACT

The Mausoleum of Comana

Founded by Prince Vlad Țepeș in 1461, the Comana Monastery passed through several phases of consolidation, being included in the Historical Monument List since 2004. Within the precinct of the monk monastery there was built in 1932 the Mausoleum of the heroes deceased in World War I.